

ΠΟΙΟΝ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΤΟΥ κ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΥΡΣΟΥ" Α. Ε.
1948

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΥΔΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελις
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
Α'. Το σύστημα φιλοσοφικῆς ἠθικῆς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ	7
Β'. Ὄντολογικαὶ θεωρίαι	11
Γ'. Γνωσιολογικαί, ἠθικαὶ καὶ ἄλλαι ἀποφάνσεις	20
Δ'. Ἱστορικαὶ καὶ ἐρμηνευτικαὶ ἀνακρίβειαι	29
Ε'. Δυσνόητα ἢ ἀδιανόητα, πλημμελῆ ἢ παράδοξα	33
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	38

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν ἑνὸς ἔθνους συντελοῦν πολλοὶ παράγοντες καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἡ πρέπουσα συμβολὴ τῆς λεγομένης ἡγετιδος τάξεως. Εἰς ταύτην δὲ ἀνήκουν οἱ κατ' ἐξοχὴν μορφωμένοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες καὶ ἰδίᾳ οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Οὗτοι χειραγωγοῦν τὴν νεολαίαν καὶ καθοδηγοῦν τὸν λαὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος. Ἔργον αὐτῶν εἶναι νὰ διαπλάττουν τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐξυνοῦν τὸ φρόνημα ἐνισχύοντες τὰς παραδόσεις καὶ θεραπεύοντες τὰ ἰδανικά, ὅταν μάλιστα ταῦτα ἀνήκουν εἰς λαὸν εὐγενῆ καὶ ἱστορικόν, ὅπως εἶναι ὁ Ἑλληνικός. Ἄδιαφορία πρὸς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις καὶ ἀπόκλισις ἀπὸ τῆς πίστεως τῶν πατέρων, ἀσέβεια πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἀπεμπόλησις τῆς γλώσσης ὑποσείου τὰ θεμέλια καὶ ὑποσκάπτουν τὴν ἠθικὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ἐθνικὴ ὑπόστασις. Βέβαια ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἐλευθερίαν καὶ δὲν εἶναι δούλη εἰς δόγματα· οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἀξιῶσῃ ἐπιστημονικὴν δουλείαν, διότι ἐπιστήμη σημαίνει ἐλευθέραν διανόησιν. Ἄλλ' ὅμως ἐλευθερία δὲν σημαίνει αὐθαιρεσίαν καὶ ἀσυνδοσίαν. Ὁ ἐπιστήμων ὀφείλει νὰ θεραπεύῃ τὴν ἐπιστήμην χωρὶς νὰ ἀσεβῇ εἰς τὴν παράδοσιν, ὅταν μάλιστα ἡ παράδοσις εἶναι ὑγιῆς καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Ἐκεῖ ὅπου οἱ νόμοι, ἐπιτρέποντες ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν (πολλὰκις κακῶς νοουμένην ἐλευθερίαν) δὲν ἐπεμβαίνουν, ἐπεμβαίνει ὁ ἄγραφος νόμος, ἰσχυρότερος τοῦ γραπτοῦ, καὶ θέτει χαλινὸν εἰς τὸν ἀφηνιασμὸν τῆς διανοήσεως. Εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες—καὶ τοῦτο εἶναι πρὸς τιμὴν των—ἔχουν ἐπίγνωσιν τῶν καθηκόντων των. Ἄς μνημονεύσωμεν ἓν παράδειγμα. Ὅχι ὀλίγοι νομικοὶ καὶ πολιτευόμενοι εἶναι «δημοτικισταὶ» καὶ εὐνοοῦν τὰ καινὰ γλωσσικὰ δαιμόνια. Ὅταν ὅμως ἀγορεύουν εἰς τὰ δικαστήρια ἢ ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς, λησμονοῦν τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ σέβονται τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους, εἰς ταύτην ὀμιλοῦν ἐπισήμως καὶ γράφουν. Ἐπίσης σέβονται καὶ τὰς ἄλλας ἐθνικὰς παραδόσεις. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσαν εὐάριθμοὶ τινες φιλόλογοι καὶ φιλόσοφοι (;), οἱ ὅποιοι οὔτε τὴν θρησκευτικὴν οὔτε τὴν γλωσσικὴν παράδοσιν ἐσεβάσθησαν. Μακαρίτης φιλόλογος, ὁ ὅποῖος ἠδύνατο νὰ ὑπελήσῃ, διότι εἶχεν ἀρκετὰ προσόντα, ἐξέκλινεν ἀπὸ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν· θέλων, φαίνεται, νὰ ἐπιδείξῃ ὁ μακάριος «σνομπισμὸν»

ἐξετράπη ἐν τινι ἐκδόσει εἰς παραδοξολογίας καὶ ἀτοπίας γράφων περὶ ἔρωτος καὶ μυστηρίων, ὥστε ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν ὄχι μόνον τῶν θεολόγων ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀγαπῶντος τὴν εὐπρέπειαν. Ἄλλος δὲ μέχρι προχθὲς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπροπαγάνδιζε τὸν ὕλισμὸν καὶ τὸν κομμουνισμὸν εἰς τὰ βιβλία του τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ διδακτικὰ (ἐπινευούσης καὶ βραβευούσης τῆς Πολιτείας, ἣ ὁποία ἐνέκρινε τὰ βιβλία αὐτοῦ καὶ εἰσήγεν εἰς τὰ σχολεῖα πρὸς «διαφωτισμὸν» τῆς νεολαίας!!). Ἄλλος πάλιν, φιλόλογος αὐτός, ἀπεσκοράκισε τοὺς τόνους καὶ διαστρεβλώνει ἄνευ οἴκτου τὴν γλῶσσαν. Ἄλλ', ὡς εἴπομεν, αὐταὶ εἶναι ὀλίγαι ἐξαιρέσεις, αἱ ὁποῖαι εὐχόμεθα νὰ μὴ εὗρουν μιμητάς. Διότι οὐαὶ καὶ ἀλλοίμονον εἰς τὸ ἔθνος μας, εἰάν ἀπαρνηθῇ τὰς παραδόσεις του, τὰ ὅσια καὶ τὰ ἱερά του, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλει αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑπαρξίν του.

Τὰς ἀνωτέρω σκέψεις, τὰς πολὺ δυσαρέστους καὶ θλιβερὰς ἐκάμαμεν, χωρὶς νὰ θέλωμεν, πολλάκις, ὅτε ἀνεγινώσκομεν τὸ «Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς», τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ κρίνωμεν δι' ὀλίγων¹.

¹ Προσεχῶς θὰ γίνῃ λόγος καὶ περὶ τοῦ ἐκδοθέντος πλατωνικοῦ Φαίδρου.

Α', ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΑΥΤΟΥ

Ἡ ἔκδοσις οἰουδήποτε βιβλίου φιλοσοφικοῦ εἶναι εὐλογον νὰ προκαλῆ—καὶ πρέπει νὰ προκαλῆ—ἰσχυρὸν διαφέρον, μάλιστα δὲ ἂν ἀφορᾷ τὴν Ἠθικὴν καὶ ἔπομένως θίγη ζητήματα τοῦ πρακτικοῦ βίου. Ἦτο λοιπὸν φυσικὸν νὰ μὴ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον τὸ ἐκδοθὲν βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἰω. Θεοδωρακοπούλου τὸ ἐπιγραφόμενον «Σύστημα φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς». Ἡ προσεκτικὴ ἀνάγνωσις αὐτοῦ παρεκίνησεν ἡμᾶς, ἀσχολουμένους πάντοτε κατὰ τὸν χρόνον τῆς σχολῆς μὲ τὴν φιλοσοφίαν, νὰ προβῶμεν εἰς ὀλίγας παρατηρήσεις ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι αὗται θὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς διαφώτισιν ὀλίγων ζητημάτων καὶ εἰς πρόληψιν ἐνδεχομένων ἀποπλανήσεων τῶν ἀναγνωστῶν.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον ἀποτελεῖ, ὡς λέγει ὁ συγγραφεύς, τὸν Πρῶτον τόμον τοῦ ἔργου καὶ πληροῖ 355 σελίδας. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ μικροῦ μόνον μέρους πείθει ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔχει δημῶδη καὶ ἐκλαϊκευτικὸν χαρακτῆρα· ἐγράφη πρὸς διαφώτισιν τοῦ κοινοῦ καὶ ὡς ἀνάγνωσμα τῶν πολλῶν, χωρὶς νὰ ἔχη βέβαια ἀξιῶσεις αὐστηροῦς ἐπιστημονικῆς πραγματείας. Τοῦτο γίνεται ἄλλως φανερόν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι στερεῖται βιβλιογραφίας καὶ ἔχει ἐλαχίστας μόνον παραπομπάς.

Μετὰ πρόλογον τριῶν σελίδων ἀναπτύσσεται τὸ περιεχόμενον εἰς πέντε μέρη ἀναφερόμενα εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἔννοιάν της (σ. 7-100), τὴν Ἠθικὴν καὶ τὴν ἔννοιάν της (σ. 101-219), τὴν θεωρίαν τοῦ ἔξελλίσσεσθαι, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν τεχνικὴν (σ. 220-277), τὴν θεωρίαν τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ (σ. 278-317) καὶ τὴν ὄντολογίαν καὶ ἀξιολογίαν (σ. 318-355). Κάθε ἐν ἀπὸ τὰ μέρη ταῦτα περιλαμβάνει ἴδια κεφάλαια. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος περιέχονται τὰ ἑξῆς κεφάλαια. 1) Ἡ εἰδικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία (σ. 7-10). 2) Ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ νέος (σ. 10-16). 3) Ἡ φιλοσοφία, τὸ φιλοσοφεῖν καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα (σ. 16-21). 4) Τὰ ἄλλα μεγάλα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ φιλοσοφία (σ. 21-26). 5) Ἡ ἐπιστήμη (σ. 26-45). 6) Ἡ πράξις (σ. 45-47). 7) Ἡ ποίησις (σ. 47-61). 8) Ἡ θρησκεία (σ. 61-65). 9) Ἡ φιλοσοφία, ὁ μῦθος, ἡ ἐπιστήμη (σ. 65-78). 10) Ἡ γλῶσσα, ὁ αἰσθητὸς καὶ ὁ νοητὸς κόσμος (σ. 78-90). 11) Ἡ ζωὴ καὶ ἡ φιλοσοφία (σ. 90-100).

Τὸ πρῶτον λοιπὸν μέρος, δηλαδή ἑκατὸν (ἀρ. 100) σελίδες χρησιμεύουν τρόπον τινὰ ὡς εἰσαγωγή τοῦ ὅλου ἔργου. Ἐνταῦθα ἐξετάζεται, τί εἶναι φιλοσοφία καὶ ποῖα τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, τί εἶναι ποίησις καὶ τί ἐπιστήμη καὶ προᾶξις καὶ ἄλλα τοιαῦτα, χωρὶς νὰ θίγεται οὐδόλως ζήτημα ἠθικοῦ περιεχομένου. Μόλις εἰς τὴν σελίδα 117 γίνεται γενικὸς λόγος περὶ ὁρισμοῦ τῆς ἠθικῆς καὶ εἰς τὴν σελίδα 156 ὁρίζεται ἡ ἠθικὴ ὡς «ἐπιστήμη τῆς ἀξίας». Μόλις δὲ εἰς τὴν σελ. 161 λέγεται περὶ τί ἀσχολεῖται ἡ ἠθικὴ, ὡς φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη. Ἐπρεπε νὰ φθάσωμεν σχεδὸν εἰς τὸ μέσον τοῦ βιβλίου διὰ νὰ εὕρωμεν κάποιον ὁρισμὸν τῆς ἠθικῆς. Καὶ ὁ ἀναγνώστης τῶν ἑκατὸν πρώτων σελίδων πολλάκις διερωτᾶται, διατί αὕτη ἡ παρέκβασις εἰς γενικὰ καὶ κάπως ἀσχετα (ποίησις, μῦθος, προᾶξις κτλ.) ζητήματα; Εἶναι ἄραγε ταῦτα Εἰσαγωγή εἰς φιλοσοφικὴν ἠθικὴν ἢ μᾶλλον Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν; Ἡ τοιαύτη ἀπορία καὶ ἐρώτησις εἶναι φυσικὴ καὶ εὐλόγος. Διότι ὡς εἰσαγωγὴν περιέμενέ τις ἄλλα, τουτέστι βραχεῖαν ἔκθεσιν περὶ τῆς θέσεως τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ καθόλου φιλοσοφίᾳ καὶ περὶ τῆς σχέσεως ἐκείνης πρὸς ταύτην· ἐπίσης ὑπόδειξιν τῆς σχέσεως τῆς ἠθικῆς πρὸς ἄλλας συγγενεῖς ἐπιστήμας, ὡς τὴν Μεταφυσικὴν, τὴν Ψυχολογίαν, τὴν Πολιτικὴν. Ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ δειχθῆ ἡ ἀξία τῆς σπουδῆς τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ ἐκτεθοῦν τὰ γενικὰ προβλήματα αὐτῆς. Ἐνταῦθα εἶχε τὴν θέσιν τῆς σύντομος ἱστορίας τῆς ἠθικῆς. Ἐδῶ ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ χαρακτῆρος, τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ὡς καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ἐννοιῶν, μὲ τὰς ὁποίας θὰ ἀσχοληθῆ κατὰ σειρὰν ἡ ἠθικὴ. Παραδόξως οὔτε ἐδῶ οὔτε ἄλλοῦ ἐξετάζεται τὸ σπουδαιότατον διὰ τὴν ἠθικὴν ζήτημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, μὲ τὸ ὁποῖον ἠσχολήθησαν καὶ ἀσχολοῦνται πλείστοι καὶ ἐγράφησαν τόσα, ὥστε νὰ πληροῦν βιβλιοθήκας ὅλας. Εἰς πολλὰ μέρη τοῦ βιβλίου γίνεται βέβαια λόγος περὶ τῆς βουλήσεως ἀλλὰ οὐδαμοῦ ἐρευνᾶται τὸ πολυθρύλητον τοῦτο θέμα, τὸ ἂν καὶ κατὰ πόσον εἶναι ἡ βούλησις ἐλευθέρη. Ἄν δὲ ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ δὲν ἐξετάσῃ τὸ θέμα τοῦτο, τότε ποῖα ἄλλη ἐπιστήμη εἶναι πρὸς τοῦτο κατάλληλος; Καὶ ὅμως τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ τόσον σπουδαῖον μένει ἀνεξέταστον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ προκειμένου βιβλίου.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀναγνώστης αὐτοῦ ἔχει νὰ μάθῃ ἄρκετὰ ὠφέλιμα πράγματα· διότι τὸ βιβλίον παρέχει ἱκανὰς εἰδήσεις καὶ ἐν πολλοῖς χρησίμους παρατηρήσεις. Εἶναι μάλιστα εὐχάριστον καὶ πολὺ τερπνὸν καὶ συγχρόνως διδακτικὸν ἐκεῖ, ὅπου καυτηριάζει τὸν ὑλισμὸν καὶ ἐλέγχει τοὺς μαρξιστὰς καὶ κομμουνιστὰς (σ. 232. 252. 270. 338). Δυστυχῶς δὲν λείπουν καὶ θεωρίαι ἐπιβλαβεῖς, αἱ ὁποῖαι ἐνδέχεται νὰ εὐχαριστοῦν μερικοὺς ἀλλ' ὅμως καὶ σκανδαλίζουσιν ἄλλους, πιστοὺς εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς

παραδόσεις. Ούτω π. χ. διδάσκεται ότι δὲν ὑπάρχει ἀθανασία ψυχῆς, ἀφοῦ ἄλλος κόσμος δὲν ὑπάρχει καὶ ὁ δῆθεν ἄλλος κόσμος εὑρίσκεται μόνον εἰς τὸν ἐδῶ κόσμον. Ἴδου αἱ ἴδιαι λέξεις τοῦ συγγραφέως. «Ὅμως αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι μετακινεῖται τὸ κέντρο τοῦ βάρους τῆς ζωῆς ἀπὸ αὐτὸν τὸν κόσμο σὲ κάποιον ἄλλον. Ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμο, τὸν πολὺ γνωστόν. Ἀπ' ἐδῶ ἀσφαλίζεται καὶ ἡ αἰωνιότητα τῆς ζωῆς, δηλαδὴ ἐδῶ γίνεται ὅ,τι εἶναι γὰ γίνῃ μὲ τὸν ἄνθρωπο» (σ. 94). «Φυσικὸς θάνατος εἶναι ἡ ἐπιστροφή τοῦ εἰδικοῦ, τοῦ ἀτόμου, στὸ γενικὸ» (σ. 188). «Αἴρεται μὲ τὸ θάνατο πρὸς στιγμὴν ἡ τυπικὴ ἀντίθεση τοῦ γενικοῦ μὲ τὸ εἰδικό, γιατί φαίνεται ὅτι τὸ εἰδικὸ νικιέται ἀπὸ τὸ γενικό, ἡ ζωὴ ἐπιστρέφει στὴν ἀφηρημένη τῆς γενικότητος . . . Βάζει ὁ θάνατος ὄριο σὲ ὅλα, στὴν ὁμορφιὰ ἐνὸς ἄνθους τοῦ ἀγροῦ καὶ στὴν ὁμορφιὰ τῆς ψυχῆς ἐνὸς ἀνθρώπου» (σ. 189). Κάθε ἐξήγησις καὶ σχόλιον περιττόν. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀνθρώπου τελειώνει μὲ τὸν θάνατον ἄλλος κόσμος δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ ψυχὴ φυσικὰ ἀκολουθεῖ εἰς τὸν τάφον τὸ σῶμα. Αὐτὰ τὰ λαμπρὰ διδάσκει ἡ νέα φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ!

Δὲν φαίνεται δυστυχῶς νὰ ἔχη καλυτέραν καὶ ὑψηλοτέραν ἰδέαν περὶ τοῦ θεοῦ. Διότι ὁ θεὸς δὲν νοεῖται, καθ' ὃν τρόπον τὸν ἐνόησαν οἱ ἀφθαστοὶ φιλόσοφοι ἡμῶν καὶ ἐκήρυξεν ὁ Χριστιανισμὸς, δηλαδὴ ὡς ὑπερτελεία προσωπικότητος, αἰτία πάντων, τοῦ νοητοῦ, καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλ' εἶναι ὡς καθαρὸς λόγος ἢ καθολικὴ συνείδησις, ὅπως τὴν ἐφραντάσθη ἡ νεοκαντιανὴ Σχολή, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς καὶ περὶ τῆς ὁποίας θὰ εἴπωμεν κατωτέρω. Πῶς ἐννοεῖ οὗτος τὸν θεόν, φαίνεται ἐκεῖ ὅπου ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἠθικότητος, τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς (σ. 157). Ἐκεῖ λοιπὸν ἀποκρούεται ἡ «ὑπερβατικὴ δύναμη, ὅπως εἶναι στὴ θρησκευτικὴ ἠθικὴ ὁ θεός» καὶ λέγεται ὅτι «ἡ ἀνώτατη ἠθικὴ ἀρχὴ θὰ πηγάζῃ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἐσωτερικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸν καθαρὸν τοῦ λόγου». Ἀκριβέστερον εἶπεῖν ὁ θεὸς εἶναι καθολικόν τι Ἐγὼ, μεριζόμενον εἰς πολλὰ ἐπὶ μέρους «ἐγὼ» καὶ μὴ νοούμενον ἄνευ αὐτῶν «ὅπως ἡ ἐννοια τοῦ ἐγὼ χωρίζεται δίχως νὰ μερίζεται μέσα στὰ πολλὰ ἀνθρώπινα ὄντα, στὰ πολλὰ ἐγὼ, ὅμοια καὶ ἡ ζωὴ . . .» (σ. 92) καὶ κατωτέρω «Ἡ ζωὴ», ὡς αὐτοζωὴ δηλαδὴ ἡ μία καὶ ἀδιαίρετη ζωὴ, αὕτη δὲν ὑπάρχει στὴν πραγματικότητα, εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ζωῆς»!! Ὁ Θεὸς τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ καθολικὴ συνείδησις καὶ κατ' οὐσίαν δὲν διαφέρει τοῦ Ἐγὼ τοῦ Φίχτε, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος.

Ἐνταῦθα θὰ ἔπρεπε, πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς τὸ κύριον θέμα, νὰ κάμωμεν μίαν μικρὰν ἀλλ' ὄχι καὶ περιττὴν παρέκβασιν. Ἐνῶ ὁ συγγραφεὺς καταπολεμεῖ, ὀρθῶς καὶ δικαίως, τὰς ἀρχὰς τῶν κομμουνιστῶν, ὁμῶς παρα-

δόξως τούς μιμεῖται καὶ ἀκολουθεῖ αὐτοὺς κατὰ πόδας εἰς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Οἱ κομμουνισταὶ π. χ. ὁμιλοῦν καὶ γράφουν περὶ «ἐλεύθερης Κυβέρνησης», περὶ τῆς «ἔνωσης εἰς τὸ Μποῦλκες», «τὰ μέλη τῆς ἔνωσης», κτλ. Ὅμοίως καὶ ὁ συγγραφεὺς μας γράφει περὶ τῆς «φύσης» (σ. 91.94), τῆς «τάσης» (σ. 23), τῆς «δράσης» (σ. 175), τῆς «γνώσης» (σ. 23, 26, 36), τῆς «βούλησης», τῆς «τελείωσης» (σ. 47, 335), τῆς «αὐταπάρνησης» τῆς «αὐτοσυντήρησης καὶ διαιώνισης» (92, 99) κ. τ. τ. Ὡσαύτως λέγει, «θέαση», «στόχαση» (50, 51, 61), «αὐτοσυντήρηση» (62). Ἐπὶ πλέον «εὐδαιμονισμένος» (50), «συνεγγισμός» (64), «αὐτοδύναμος» (14) κ. τ. τ. Μεταχειρίζεται δὲ παραδόξους καὶ ἴσως πρωτοφανεῖς λέξεις, ὅπως τὴν «φωτοβολιὰ καθάρια» καὶ «ἀτρεμόφεγγος» (202), «μπορετὸ» (237), «πισωδρομέηση» (207), «πισωδρομέηση» (210), «λειψάδα»! (212), «αἰδωσύνη» (237), «παρατιέται» (296), «ὄντας» (149, 237), «ἡδονίζεται» (155), «ἀνύπνωτος» (172), «ἀντιστύλι» (174), «ζωντάνια» (19, 61), «ἱστορίσμα» (73), «αὐτοδέσμευση» (167), «διάφανη» (77), «τούτη» (9, 62, 214), «ἀγίνωτος» (13, 18), «ἐπάνω στὴ γῆς» (22) «κατασταστακὸς» (38) κτλ. κτλ.

Ἐπὶ τούτοις δημιουργεῖ νέους ὄρους φιλοσοφικοὺς πρωταρχῆ (σ. 56, 76, 77 κ. ἄ.), εἰδή (!) (61), ἴδωμα, ἰδώματα (66, 88, 89) ἀγνωσιὰ (14, 107), αὐτοκαταξίωση (186, 209, 249), καταξίωση (93, 194), καταξιώνει (17, 46, 47), ἀπεραντοσύνη τοῦ χρόνου (28), αἰσθητηριακὸ σύστημα (33), καταστατικὰ στοιχεῖα (38), μεταξίωση (13, «ἐγκεφαλικοὶ» ἄνθρωποι (!) (σ. 13) ἀσύνειδος (!) ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀσυνείδητος (σ. 93, 214), ἀπνευμάτιστος («διαλεκτικὴ ἄθεια καὶ ἀπνευμάτιστη») (σ. 141) ἢ Θεάση (!! (σ. 12, 21, 89 καὶ ρῆμα θεάζομαι (!) «ἡ ψυχὴ θεάζεται» (σ. 51 πεντάκις, 54, 122), «νὰ θεασθῆ» (53), «ἐξωλογικὸς» (25), «ἀνυλος» (56) κ. τ. λ.

Χρησιμοποιοῦνται λέξεις μὲ διάστροφον σημασίαν. Οὕτω ἐν σελ. 15 λέγεται «τείνει νὰ δουλευθῆ ὁ λόγος καὶ νὰ χάσῃ τὴν αὐτοτέλεια αὐτοῦ», ὅπου πρόκειται προδήλως ἢ σημασία τοῦ νὰ «δουλωθῆ», γίνῃ δοῦλος. Ἐν σελ. 188 γράφεται «ὅπως προσπαθεῖ μέσα τὸν ἠθικὸ τοῦ ἀγῶνα νὰ δυσωπήσῃ τὸ πάθος μὲ τὸ λόγο, ὅμοια προσπαθεῖ νὰ δυσωπήσῃ τὸ θάνατο μὲ τὴ ζωή», ὅπου βέβαια πρόκειται νὰ δηλωθῆ ἢ ἐννοία τοῦ «νὰ διαλλάξῃ τὸ πάθος πρὸς τὸν λόγον, τὸν θάνατον πρὸς τὴν ζωήν».

Καὶ ὅμως (τίς θὰ τὸ ἐπίστευε;) παραλλήλως πρὸς ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας λέξεις εὐρίσκονται λέξεις ἄλλαι καθαρῶταται : ἐς αἰὶ (σ. 42, 18, 263 κ. ἄ.), αἵτημα (156), ἄθλος (171), ἀπρακτῶ (172), αὐτοσυντηρησιὰ (93), ἀθλοθέτημα (106), ἀγώνισμα (151, 170, 171 κ. ἄ.), εἰσχωρεῖ (153), ἐφευρήματα (276), ἐπιτεύγματα (150), ἐναντιώματα (178, 180), διαδραματίζεται (163), λειτουρ-

γήματα (56), ἰσοσθενεῖς, ἰσοδύναμοι (180), μοχθήματα (158), μυθολογήματα (105), μετεωρίζομαι (170), ὁμόλογα (57), κτλ. Πῶς ταῦτα συμβιβάζονται με ἐκεῖνα; Καὶ πῶς ἡ φράσις «τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ τῆς διαιώνισης» (!) (σ. 99) νὰ μὴ ὑπενθυμίση τὴν παροιμίαν «ἕνας γαῖδαρος με ψηλὸ καπέλλο»;

Πῶς νὰ μὴ οἰκτίρη τις καὶ ἐλεεινολογῇ τὸ οἰκτρὸν κατάντημα; Ἐνῶ οἱ ξένοι ἀντλοῦν ἐκ τῆς ἀνεξαντλήτου πηγῆς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης· ἐνῶ οἱ ἄλλοεθνεῖς πάντες ἔχουν δανεισθῆ καὶ δανείζονται πάντοτε λέξεις ἰδικὰς μας, λέξεις ἐλληνικὰς, ἡμεῖς (δηλαδὴ μερικοὶ Γραικύλοι) διαστρέφομεν τὰς ὠραίας λέξεις τῆς ἀθανάτου γλώσσης μας, διαστρεβλοῦμεν τοὺς καταστάντας διεθνεῖς ἐπιστημονικοὺς ὄρους, ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ μὴ φανῇ ὅτι ἀκολουθοῦμεν τὴν παράδοσιν, ὥσει αὕτη ἀπετέλει μίασμα καὶ κατάραν!

Ἄλλ' ὡς ἔλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα καὶ ὡς προχωρήσωμεν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ βιβλίου ἐξετάζοντες γενικὰ τινὰ σημεῖα· διότι, ἐὰν ἡρχόμεθα εἰς λεπτομερείας, θὰ ἐχρειάζετο ὀγκώδης τόμος.

Β'. ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ

Εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς ἔχοντας κάποιαν ἰδέαν τῆς φιλοσοφίας ὅτι τὰ διάφορα μέρη αὐτῆς, ἡ κοσμολογία, ἡ ἠθικὴ, ἡ αἰσθητικὴ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ὄντολογίαν ἢ Μεταφυσικὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἐννοηθοῦν. Ἡ ὄντολογία εἶναι τρόπον τινὰ ἡ κυρία πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πηγάζουν ἀμέσως τὰ διάφορα μέρη κάθε φιλοσοφήματος καὶ με τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ συμφωνοῦν. Ἐκείνη κανονίζει τὸ ὅλον φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ κατευθύνει τὰ καθ' ἕκαστον μέρη αὐτοῦ· δίδει τὸν τόνον καὶ τὴν χροιάν τοῦ ὅλου. Καὶ ἡ ἠθικὴ λοιπὸν νοεῖται μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὄντολογίαν ἢ Μεταφυσικὴν. Ὅσοφ περισσότερον συμφωνεῖ με αὐτήν, τόσοφ τελειότερα εἶναι καὶ τόσοφ ἀρτιώτερον εἶναι τὸ σύστημα. Φυσικῶ τῶ λόγῳ ἄλλαι εἶναι αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ ἐνὸς ἰδεοκρατικοῦ συστήματος καὶ ἄλλαι ἐνὸς ὑλιστικοῦ· ἄλλην ἠθικὴν πρεσβεύει ὁ ἰδεολόγος καὶ ἄλλην, διάφορον, ὁ ὑλιστής. Κατὰ ταῦτα, δὲν νοεῖται ἠθικὴ ἄνευ ὄντολογίας, ἂν βέβαια ἔχη ἀξίωσιν νὰ εἶναι φιλοσοφικὴ ἠθικὴ. Καὶ ἡ ἠθικὴ ἢ τὸ Σύστημα φιλοσοφικῆς ἠθικῆς, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ, ἔχει πράγματι συνάφειαν πρὸς ὄντολογικὰς ἀρχάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιίζεται, ἀδιάφορον ἂν ἀναπτύσσεται κατὰ πάντα με λογικὴν ἀκολουθίαν. Αἱ ὄντολογικαὶ δὲ αὐταὶ ἀρχαὶ εἶναι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἐδίδαξαν οἱ νέοι Καντιανοὶ καί, διὰ νὰ εἴπωμεν ἀκριβέστερον, ἡ Σχολὴ τῶν λεγομένων «ἀξιολόγων» καὶ ἰδίᾳ ὁ Rickert. Ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ αὐτῶν εἶναι ἡ καθολικὴ συνείδησις, περὶ τῆς ὁποίας εἶχεν ὁμιλήσει πρότερον ὁ Kant. Εἰς τὴν συνείδησιν ἐκείνην ἀνήκουν ὄρθαι

κρίσεις καὶ ἐκτιμήσεις, ἔχουσαι ἀπόλυτον κῦρος, ἄχρονοι καὶ αἰδίοι καὶ ἀμετάβλητοι, χαρακτηριζόμεναι ὡς ἀξίαι. Αὗται δὲ εἶναι μεταφυσικαὶ οὐσίαι ἀλλὰ μόνον ἔγκυροι ἀρχαὶ καὶ κανόνες, κατὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ρυθμίζεται ὁ πνευματικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων· δὲν ὑπάρχουν ἀλλ' ἀπλῶς ἰσχύουν (Ποβλ. σ. 327)· εἶναι αὐτοτελεῖς καὶ χρησιμεύουν εἰς τὸν ἀνθρώπον ὡς ὑποχρέωσις, ὡς κατηγορικὴ προσιταγή. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συνείδησις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρονται αἱ ἀξίαι, εἶναι τὸ μόνον πραγματικόν· δὲν ὑπάρχουν ὄντα ἔξω αὐτῆς ἀλλὰ πάντα εἶναι ἐν αὐτῇ.

Τοιαῦται θεωρίαι, ὅσον καὶ ἂν φαίνωνται ἴσως ἐκ πρώτης ὄψεως πιθαναί, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν παραδεκταί, οἱ δὲ ὁπαδοὶ αὐτῶν εἶναι σήμερον ἐλάχιστοι καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς των. Διότι δὲν ἀντέχουν εἰς τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν καὶ ἐνέχονται εἰς ἐλαττώματα, ὅπως ἀκριβῶς ἡ φιλοσοφία τοῦ Φίχτε, πρὸς τὴν ὁποίαν πολὺ πλησιάζουν. Πλὴν ἄλλων δὲν διασαφηνίζεται ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς καθολικῆς συνειδήσεως καὶ δὲν καθορίζεται ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν προσωπικὴν συνείδησιν· ποῦ τελειώνει ἐκείνη καὶ ποῦ ἀρχίζει αὕτη; Μὲ ἄλλους λόγους ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐδῶ ἡ δυσκολία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φίχτε, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ ἐρμηνεύσῃ πάντα ἐκ τοῦ Ἐγώ, τῆς καθολικῆς δηλαδὴ συνειδήσεως. Ἐξεκίνησεν ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν περίεργον ὑπόθεσιν, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ὀρμηθῶμεν ἀπὸ ἑνὸς καὶ μόνου, ἢ ἀπὸ τῆς συνειδήσεως (τοῦ Ἐγώ) ἢ ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων (τοῦ οὐκ Ἐγώ). Ἀλλὰ ἡ ὑπόθεσις ἦτο ἐσφαλμένη. Διότι πρῶτον μὲν ὁ ταυτισμὸς ἢ μᾶλλον ἡ σύγχυσις τοῦ Ἐγώ μετὰ τῆς καθολικῆς συνειδήσεως, τῆς ἀκαταλλήλως λεγομένης ἐπίσης Ἐγώ, εἶναι ἄτοπος καὶ αὐθαίρετος· ἔπειτα δὲ οὔτε τὸ πραγματικὸν ἐγὼ δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ τῶν ἀντικειμένων οὔτε πάλιν τὰ ἀντικείμενα ἐκ τοῦ ἐγώ. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐρμηνευθῇ ὁ κόσμος ἐκ τοῦ Ἐγώ, τῆς καθολικῆς συνειδήσεως. Τὸ ἄτοπον ἐνόησεν ἐγκαίρως ὁ Φίχτε καὶ μετερρῦθμισε τὸ σύστημά του· ὑπήγαγε καὶ τὸ Ἐγώ καὶ τὸ οὐκ Ἐγώ εἰς ἀνωτέραν ἀρχήν, ἥτοι εἰς τὸ Ἀπόλυτον, τὸν Θεόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου ἐκείνου φιλοσόφου δὲν ὠφέλησε τοὺς Νεοκαντιανούς καὶ δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτοὺς ὡς μάθημα. Διότι οὔτοι ἐνόμισαν ὅτι μετὰ τὴν καθολικὴν συνείδησιν καὶ ὀλίγας κανονιστικὰς ἀρχὰς ἐρμηνεύουν τὰ πάντα, ἐνῶ πράγματι ἀδυνατοῦν νὰ ἐξηγήσουν τὸν κόσμον καὶ νὰ παραγάγουν ἐκ τῆς καθολικῆς συνειδήσεως τὰ φαινόμενα τῆς ἐμπειρίας· περιπίπτουν δὲ εἰς ἀφόρητον ὑποκειμενισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον προσκολλώμενός τις δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ οὐδὲ ἐν βῆμα.

Τὰς θεωρίας τῶν Νεοκαντιανῶν ἀκολουθῶν πιστῶς ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συστήματος τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς καὶ ἰδιαιτέρως τὴν Σχολὴν τῆς Βάδης

παραδέχεται, ὅπως ἦτο φυσικόν, τὰς Ἀξίας. Ἀτυχῶς ὅμως δὲν δίδει εἰς τὸν ἀναγνώστην σαφῆ κἄπως ἔννοιαν αὐτῶν, ἂν καὶ συχνὰ ὁμιλῇ περὶ τούτων. Εἰς τὴν σελίδα 148 λέγει ὅτι «δὲν ὑπάρχει οὔτε ὁ νόμος οὔτε ἡ ἀξία, ὅπως ὑπάρχουν τὰ πράγματα καὶ πρόσωπα ἢ νοητότητα(!) ἔκτος ἀπὸ τὴν γενικότητα, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ νόμου καὶ τῆς ἀξίας» (σ. 148). Νόμος καὶ ἀξία εἶναι ταυτόσημα· εἶναι καὶ τὰ δύο νοήματα, νοήματα δὲ γενικά (πρβλ. σ. 319, 322). «Προέρχονται ἀπὸ τὸν πρακτικὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἀνήκουν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀρχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, γιὰ τὴν πράξιν εἶναι προσωπικότητα, δηλαδή ἕδρα τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς». (320.113). Ὡστε αἱ ἀξίαι εἶναι νοήματα, προϊόντα τοῦ ἀνθρωπίνου (πρακτικοῦ) νοῦ. Παρὰ ταῦτα ὅμως γίνεται λόγος περὶ ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν «γιατὶ ἡ ζωὴ πολλὰς φορὰς, ἢ μᾶλλον πάντοτε, θυσιάζεται γι' αὐτὲς» (113). Ἀλλὰ ποῖαι εἶναι αἱ ἀντικειμενικαὶ αὐταὶ ἀξίαι καὶ ποῖα ἡ ἀναφορὰ τῶν πρὸς ἐκείνας τὰς ὑποκειμενικάς; Ἐχουν ἄραγε θέσιν εἰς τοιοῦτον σύστημα ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν πλησίον τῶν ἄλλων ἐκείνων, τῶν ὑποκειμενικῶν, τῶν ὁποίων φορεὺς εἶναι ὁ ἄνθρωπος; Ἄν δηλαδή αἱ ἀξίαι προέρχονται «ἀπὸ τὸν πρακτικὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου» καὶ ἐπομένως εἶναι ὑποκειμενικαί, πῶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν ὡς κανονιστικαὶ ἀρχαὶ καὶ τῶν ὁποίων τὸ κῦρος πρέπει νὰ εἶναι αἰώνιον; Ἐδῶ γίνεται φανερὰ ἡ πλάνη καὶ ἀτοπία ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι παραδέχονται ἀξίας, καθολικὰς ἀρχάς, ιδέας, καὶ ὅμως δὲν παραδέχονται αὐτὰς ὡς ὑπαρχούσας καθ' ἑαυτάς, αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξαρτήτους, ἀλλὰ τὰς προσκολλοῦν, ὡς παραφυάδας, εἰς τὴν Συνείδησιν.

Τὴν πρώτην θέσιν, τὸ κέντρον καὶ τὸν πυρῆνα ἀποτελοῦν ἡ συνείδησις, ἡ νόησις καὶ ὁ παντοδύναμος ὑποκειμενισμός. «Μὲ τὴ νόησιν, λέγει, γίνεται ἡ πραγματικότητα ὁλότητα, συγχωνεύονται τὰ πολλὰ καὶ ἀποτελοῦν ἐνότητα. Ἡ ἔννοια τοῦ νόμου ἐνώνει τὰ πράγματα, τὰ πολλὰ, (σ. 148). Κατὰ ταῦτα ἡ πραγματικότης δὲν εἶναι ὁλότης ἀλλὰ «μὲ τὴν νόησιν γίνεται ἡ πραγματικότης ὁλότητα» (σ. 148) ὁλότης καθ' ἑαυτήν, ὁλότης ἀντικειμενική, δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' εἶναι προϊόν τῆς νοήσεως· ἄνευ τῆς νοήσεως δὲν ὑπάρχει ὁλότης! Λοιπὸν ἡ νόησις κάμνει τὰ πολλὰ ἐν· αὐτὰ τὰ πράγματα καθ' ἑαυτὰ εἶναι πολλότης. «Μὲ τὴ γνώσιν τὸ χάος αὐτὸ γίνεται κόσμος, δηλαδή ἐνότητα καὶ ὁλότητα. Δίχως τὴ γνώσιν δὲν ὑπάρχει ἐνότητα καὶ ὁλότητα, γιὰτὶ αἱ αἰσθήσεις μᾶς παρουσιάζουν μόνον μικρὰ τμήματα τοῦ κόσμου καὶ ἀσυνάρτητα μεταξύ τους» (σ. 28). Κατὰ ταῦτα τὸ σῶμα ἡμῶν π.χ. ἐν ἄνθος, ἐν δένδρον, ἐν ζῷον, δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὸ ὁλότης! Τοιοῦτο ὅμως δίδαγμα δὲν εἶναι ἀπλῶς «ὑποκειμενισμός», ἀλλ' αὐτόχρονα φαντασιοληξία. Παραβλέπει ἐντελῶς τὴν παλαιὰν καὶ πάντοτε νέαν θεωρίαν τῆς «ὁλό-

τητος» λησμονεῖ ὅτι τὰ πράγματα εἶναι καθ' ἑαυτὰ «ὀλότης» καὶ «ἐνότης» καὶ συλλαμβάνονται ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὡς «ὀλότης» καὶ «ἐνότης». Ἄλλο τὸ ζήτημα ὅτι, κατόπιν χάριν ἀκριβεστεῖρας κατανοήσεως, τὸ ἐν ὅλον κατατέμνεται εἰς τὰ μέρη, ἵνα ταῦτα ἐν ἐπιγνώσει καὶ συνειδήσει ἐνωθῶσι πάλιν εἰς ἐν ὅλον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξιν. Μὲ ἄλλας λέξεις ἢ «ὀλότης» εἶναι τόσον ἀντικειμενικὴ ὅσον καὶ ὑποκειμενικὴ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῆς «ἐνότητος». Τὸ νὰ λέγη τις ὅτι ἄνευ τῆς γνώσεως δὲν θὰ ὑπῆρχε κόσμος ἀλλὰ χάος, ὅτι ἡ γνώσις καθιστᾷ τὸ χάος κόσμον («μὲ τὴ γνώση τὸ χάος αὐτὸ γίνεται κόσμος»), ὅτι ἄρα κόσμος δὲν ὑπάρχει ἐξ ἀντικειμένου, ὅτι ἡ ὀλότης, ὡς καὶ ἡ ἐνότης, δὲν εἶναι ἀντικειμενικὴ, ἀλλὰ εἶναι γέννημα τῆς νοήσεως — ταῦτα πάντα ἀποτελοῦσι παραδοξολογίαν· δὲν ἐναντιοῦνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διδάγματα τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης. Τίς δ' ὅμως θὰ περιέμενε νὰ ἀκούσῃ καὶ τὰ ἐναντία; «Ἡ λογικὴ αὐτὴ ἐνότης προϋποθέτει καὶ ἀντίστοιχον ἐσωτερικὴν ἐνότητα τοῦ φυσικοῦ γίνεσθαι, ὡς ἐσωτερικὸν τοῦ νόμο. Πρέπει δηλαδὴ νὰ προϋποτεθῇ ὅτι μέσα στὴν ἴδια τὴ φύσιν ὑπάρχει ἀφορμὴ, πού μᾶς ἀνάγκασει ὄχι ἀπλῶς νὰ συλλάβωμε τὴν ἐνότητα ὡς ἔννοια καὶ ἀρχή, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσωμε ἐπάνω στὸ φυσικὸ γίνεσθαι!» (σ. 225).

Ἡ τυραννία τοῦ ὑποκειμενισμοῦ φαίνεται ἀνυπόφορος καὶ ἐκεῖ ὅπου ἐρευνᾶται ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος. Ἐν σελ. 31 δηλαδὴ προβάλλει ὁ συγγραφεὺς τὸ ἐρώτημα· «Ἡ σχέση αὐτὴ τῆς νομοτέλειας εἶναι ἐσωτερικὴ καὶ ἐνυπάρχει στὰ φαινόμενα τὰ ἴδια καὶ τὰ πράγματα τὰ ἴδια ὡς καμμιὰ οὐσία ἢ μήπως ἡ νομοτέλεια αὐτὴ εἶναι διανοητικὴ σχέση μετὰ τὴν ὁποῖαν δουλεύει ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου καὶ βλέπει γνωστικὰ τὰ πράγματα;». Ὁ συγγραφεὺς δὲν διστάζει νὰ δώσῃ ἀπάντησιν τασσόμενος ὑπὲρ τοῦ δευτέρου μέρους τῆς διαζεύξεως καὶ φυσικῶ τῶ λόγῳ ἀπαντᾷ σύμφωνα μετὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Σχολῆς του, ἡ ὁποία δὲν παραδέχεται ὅτι ὑπάρχει κόσμος ἐξωτερικὸς αὐτοτελῆς καὶ ἀνεξάρτητος τῆς συνειδήσεως. Ὁ λεγόμενος κόσμος εἶναι σύνολον φαινομένων, δηλαδὴ αἰσθημάτων καὶ παραστάσεων. Εἰς ταῦτα προσέρχεται ὁ νοῦς καὶ μετὰ τοὺς ἐκ τῶν προτέρων τύπους τοῦ ἐπιβάλλει εἰς τὰ φαινόμενα τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, τὴν κανονικότητα καὶ νομοτέλειαν· εἰς τὰ φαινόμενα ὅμως ὡς τοιαῦτα δὲν ὑπάρχει, δὲν ἀνήκει αἰτιότητος καὶ κανονικότητος. Ἄς ἀκούσωμεν τὸν συγγραφέα: «Χωρὶς αὐτές, λέγει, τίς θεμελιακὴς ἔννοιες, πού εἶναι ἀντικειμενικὰ (sic) νοήματα καὶ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐλεύθερον αὐτενέργειαν τοῦ νοῦ, δὲν εἶναι νοητὴ καμμιὰ κανονικότητα καὶ νομοτέλεια μέσα στὸν κόσμο τῶν φαινομένων, δηλαδὴ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν παραστάσεων.» (σ. 36) Καὶ ἐν σελ. 46 κ. ἐξ. «ἡ γνώση εἶναι ἕνας σταθμὸς ἐλευθερίας γιὰ τὸν ἄνθρωπον, γιατί μετὰ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην του πᾶσι πέρα ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ φαινόμενα, τὰ συναρτᾷ καὶ τὰ βάζει σὲ νομοτέλεια καὶ

δὲν τοῦ φεύγουν οὔτε τὸν πιέζουν». Μὲ ἄλλας λέξεις τὰ φαινόμενα δὲν ἔχουν συνάρτησιν ἀλλ' ὁ νοῦς τὰ συναρτᾷ καὶ τὰ τακτοποιεῖ κατὰ τοὺς ἰδικούς του νόμους. Αὐταὶ καὶ αἱ ὅμοιαι κακοδοξίαι ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ ὑποκειμενισμοῦ. Ἐπὶ ἄλλῃ σήμερον, εἰς τοὺς νῦν χρόνους, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λέγωνται· δὲν ἰσχύουν πλέον καὶ εἶναι «πεπαλαιωμένοι καὶ «ἔωλοι», ἢ, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ συγγραφέως, εἶναι αὐτὰ «ξεπερασμένα», «μπαγιάτικα», «δὲν ἔχουν πιά πέραση». Βέβαια δύναται ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰ διδάγματα τοῦ Kant, κατὰ τὰ ὅποια ἡ διάνοια ἐφαρμόζει εἰς τὴν ὕλην τῆς ἐμπειρίας τοὺς ἰδίους της τύπους· τακτοποιεῖ αὐτὴν κατὰ τινὰ τρόπον καὶ τοὺς δίδει τὴν μορφήν τῆς αἰτιότητος. Αὐτὰ πράγματα ἐλέχθησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου φιλοσόφου. Ἐπὶ ἄλλῃ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐδιδάχθησαν ἄλλα καλύτερα καὶ πληρέστερα ὑπὸ ἄλλου τινὸς φιλοσόφου, ἐπίσης μεγάλου καὶ ἐνδόξου, τοῦ Hegel. Οὗτος ἔδειξεν ὅτι οἱ τύποι τῆς νοήσεως εἶναι καὶ τύποι τῆς πραγματικότητος· ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἡ πραγματικότης αὐτῆς τῆς ἐννοίας· ὅτι ἡ ἐννοία καὶ ἡ ἀληθῆς φύσις τῶν πραγμάτων εἶναι ἓν καὶ αὐτό. Προέβη δὲ εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε νὰ εἴπη ὅτι καὶ ἡ κρίσις καὶ ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἀναγκαῖαι μορφαὶ ὄχι μόνον τοῦ νοῦ ἀλλὰ καὶ τῶν πραγμάτων· πάντα εἶναι κρίσις καὶ πάντα εἶναι συλλογισμὸς. Βέβαια ἔχει ὁ νοῦς τοὺς τύπους καὶ τὰς ἀρχάς του· ἐντεῦθεν ὅμως δὲν ἔπεται ὅτι πρὸς τοὺς τύπους τοὺς λογικοὺς δὲν ἀντιστοιχεῖ ἡ πραγματικότης. Οἱ τύποι τῆς διανοίας ἀντιστοιχοῦν εἰς τοὺς τύπους τῆς πραγματικότητος καὶ εἶναι ἀκριβῶς τοιοῦτοι, ὥστε νὰ συλλαμβάνωσι, νὰ νοῶσιν αὐτήν. Ἡ ὀρθὴ φιλοσοφία, ἡ ὑγιῆς ἐπιστήμη καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ κοινὸς ὑγιῆς νοῦς τοῦτο ἀκριβῶς παραδέχονται, ὅτι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου εἶναι διατεταγμένα κατὰ τὴν σχέσιν αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, ἔχουν καθ' ἑαυτὰ τάξιν καὶ κανονικότητα, τὴν ὅποιαν ὁ νοῦς ἀπλῶς ἀναγνωρίζει, δὲν τὴν ἐπιβάλλει, ὡς θέλει νὰ παραστήσῃ ὁ συγγραφεὺς μας. Ἄλλως δὲ καὶ αὐτὸς λησμονῶν τὴν θεωρίαν του καὶ ἀντιλέγων πρὸς ἑαυτὸν ὁμιλεῖ ἀλλαχοῦ (σ. 29. 42 κ. ἔξ.) περὶ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, περὶ νομοτελείας καὶ ἀναγκαιότητος, ὡς ἀντικειμενικῶν πραγμάτων.

Ἐπακολούθημα καὶ συμπλήρωμα τῶν ὅσα εἶπεν ἀνωτέρω ὁ συγγραφεὺς εἶναι τοῦτο, ὅτι αἰτιότης ἀντικειμενικὴ δὲν ὑπάρχει ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς νόμος τοῦ νοῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ «σκοποῦ» καὶ τῆς «ἀξίας»· ταῦτα δὲν ἀνήκουν πράγματι εἰς τὴν φύσιν, εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, ἀλλ' εἶναι μόνον νοήματα. Ὁ κόσμος καθ' ἑαυτὸν δὲν ἔχει οὔτε αἰτιότητα οὔτε σκοπὸν οὔτε ἀξίαν! Καὶ διὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι διαστρέφομεν τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως, ἀφήνομεν νὰ ὁμιλήσῃ ὁ ἴδιος. Λέγει λοιπὸν εἰς τὴν σελ. 24 «Ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι ὁ κόσμος, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἀπόλυτη αἰτιοκρατία [πῶς νοεῖται αὕτη, θὰ εἴπη κατωτέρω], ὅπου δὲν ὑπάρχει οὔτε

σκοπός οὔτε ἀξία οὔτε νόημα» καὶ σελ. 223 «Κανείς σκοπός, καμμιά προαίρεση, καμμιά ἀξία μέσα σ' ὄλο αὐτὸ τὸ ἄπειρο φυσικὸ γίγνεσθαι!!! Καὶ ὀλίγον ἀνωτέρω (πρὸ 5-6 στίχων) λέγει «Μέσα στὴ φύση ὑπάρχει ἓνα αἰώνιο ἔρχεσθαι καὶ ἀπέρχεσθαι, γίγνεσθαι καὶ φθίρεισθαι, δίχως κατεύθυνση καὶ δίχως ἀξιολόγηση. Ὁ ρυθμὸς εἶναι αἰώνιος καὶ εἶναι ὁλοένα ὁ ἴδιος». Σελ. 224 «ἐδῶ μέσα ἰσχύει ἀπόλυτα ὁ νόμος τῆς αἰτιότητας, ὁ ὁποῖος ὁμῶς εἶναι νόμος λογικός, δηλαδὴ τοῦ λογικοῦ μας»!! Λοιπὸν ἔξω εἰς τὴν φύσιν, εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον ῥοή καὶ αἰωνία γένεσις· δὲν ὑπάρχει αἰτιότης, δὲν ὑπάρχει σκοπιμότης, δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ καμμιά ἀξία. Καὶ ταῦτα μὲν κηρύσσει μετὰ πεποιθήσεως καὶ αὐθεντίας ὁ συγγραφεύς, φιλοσοφῶν κατὰ τοὺς Νεοκαντιανούς καὶ ὑπερθεματίζων αὐτούς (διότι μέχρι τοιοῦτου σημείου ὑποκειμενισμοῦ καὶ εἰς τοιαύτας ἀκρότητας ἐκφράσεως δὲν ἔφθασεν ἴσως οὐδεὶς ἐκ τῶν νέων Καντιανῶν).

Οὕτω πῶς ἀποφαίνεται εἰς ἀντιπρόσωπος τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὑποκειμενισμοῦ συμφωνῶν ὅπωςδὴποτε (ἂν καὶ μετὰ πολλῶν ὑπερβολῶν) μὲ τοὺς Νεοκαντιανούς. Ἀλλὰ δὲν συμφωνεῖ βέβαια καὶ μὲ τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν, μὲ τοὺς μεγάλους ἀντιπροσώπους τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πρῶτος ὁ Πυθαγόρας, καθὰ λέγεται, θαυμάσας ὡς γνήσιος Ἕλληνα τὴν τάξιν τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ σύμπαντος ὠνόμασεν αὐτὸν κόσμον. Ὁ δὲ Σωκράτης ἐδίδαξεν ὅτι ἡ φύσις εἶναι ἔργον φρονήσεως καὶ σοφίας, ἣτις διέταξε τὰ πάντα πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἐκ τῆς σκοπίμου ἀλληλουχίας τοῦ παντὸς ἀνήγετο ἐκεῖνος εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑνὸς θεοῦ, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς νοῦν τοῦ κόσμου², ὡς τὴν ἐν τῷ παντὶ φρόνησιν. Ὁ δὲ θεῖος φιλόσοφος Πλάτων ἐθεώρει τὸν κόσμον ὡς θεὸν τινα ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον, ὡς θαυμάσιόν τι ὄλον, ἔμψυχον καὶ ἔμφρον, ὡς μίμημα τῆς ἰδέας τοῦ αὐτοζώου καὶ εἰκόνα ὄρατὴν τοῦ ἀϊδίου καὶ ἀοράτου θεοῦ³. Πάντα ἐν αὐτῷ δὲν ἐγεννήθησαν «ἀπὸ τινος αἰτίας αὐτομάτης» ἀλλὰ τοῦναντίον «μετὰ λόγου τε καὶ ἐπιστήμης θείας ἀπὸ θεοῦ γιγνομένης»⁴. Καὶ εἶναι εὐλόγον τοῦτο, ἀφοῦ ὁ κόσμος ἔχει αἰτίαν τὴν θεότητα, τὰς ἰδέας, ἀφοῦ τὰ αἰσθητὰ εἶναι εἰδῶλα, ἀπεικάσματα καὶ ὁμοιώματα τῶν ἰδεῶν. Ἐμφορεῖται δὲ ὁ κόσμος ψυχῆς, ἡ ὁποία εἶναι αἰτία τῆς κινήσεως· ἔχει νοῦν, ὁ ὁποῖος παράγει τάξιν καὶ σκοπιμότητα⁵. Λοιπὸν ἡ κανονικὴ τῶν ἀστέρων κίνησις καὶ ὅλη ἡ διακό-

¹ Ξεν. Ἀπομν. 1, 4, 2 κ. ἐξ. 4 κ. ἐξ.

² Αὐτ. 1, 4, 17.

³ Τίμ. 32 C. 41 A. 92 B.

⁴ Σοφ. 265 C. Φίλ. 28 D κ. ἄ.

⁵ Τίμ. 30 A. Φίλ. 30 A. κ. ἐξ. Φαῖδρ. 245 C. Νόμ. 10, 891 E. κ. ἐξ.

σησεις τῆς φύσεως καὶ θαυμαστὴ σκοπιμότης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατὰ-
γωνται ἀπὸ ἄλογον καὶ τυχαίαν δύναμιν ἀλλὰ τοῦναντίον προέρχονται ἀπὸ
σοφίαν καὶ νοῦν ¹.

Αὐτὰ καὶ ἄλλα λέγει ὁ Πλάτων. Παρόμοια τονίζει καὶ ὁ δαιμόνιος
² Ἀριστοτέλης. Οὗτος βλέπει παντοῦ τέλος καὶ σκοπόν. Ἡ φύσις, λέγει,
οὐδὲν ἀλόγως οὐδὲ μάτην ποιεῖ³· οὐδὲν ποιεῖ περιττὸν οὐδ' ἀτελὲς ἀλλ'
ἐν ἅπασιν αἰεὶ τοῦ βελτίονος ὁρέγεται καὶ ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ποιεῖ τὸ
κάλλιστον καὶ βέλτιστον⁴. Βλέπει δὲ καὶ ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος εἰς τὰ
ἔργα τῆς φύσεως περισσότερον παρὰ εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης τὴν σκοπιμό-
τητα, «τὸ οὐ ἔνεκα καὶ τὸ καλόν»⁵. Τὴν σκόπιμον ἐνέργειαν τῆς φύσεως
μαρτυρεῖ, λέγει, τὸ κάλλος αὐτῆς, χωρὶς νὰ ἐξαιρῶνται οὐδὲ τὰ προσπί-
πτοντα ὡς μικρὰ καὶ ἀσήμαντα⁶, καὶ καθόλου ἡ τάξις καὶ ἀλληλουχία τοῦ
ὅλου κόσμου⁷. Τὴν σκοπιμότητα δεικνύουν ἰδίᾳ αἱ κινήσεις τῶν οὐρανίων
σωμάτων, ἡ ἐκ σπερμάτων γένεσις τῶν ἐμψύχων, τὸ ὀρμέμφυτον τῶν ζώων
ἡ κατασκευὴ τῶν ζώων καὶ φυτῶν καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν ἀνθρώπων, παρὰ
τοῖς ὁποίοις ἡ τέχνη εἶναι μίμησις καὶ τελείωσις τῆς φύσεως⁸. Καὶ πρό-
κειται μὲν ἡ σκοπιμότης φανερὰ διὰ τὰ θνητὰ ὄντα ἀλλὰ ζωηρότερον φαί-
νεται εἰς τὸ σύμπαν, τοῦ ὁποίου ἡ τάξις εἶναι αὐστηροτέρα καὶ ἡ κανονι-
κότης βεβαιότερα⁹. Ὁ κόσμος εἶναι τέλειος, εἶναί τι αἰδῖον καὶ ἀγέννητον¹⁰.
Αἱ δὲ οὐράνιαι σφαῖραι αἰεὶ κινούμεναι ὑπὸ ἐλλόγων ψυχῶν εἶναι θειότεραι
τοῦ ἀνθρώπου, διὸ καὶ ἡ γνῶσις αὐτῶν, ἀκόμη καὶ ἡ ἐλαχίστη, ἔχει ἀνεκ-
τίμητον ἀξίαν¹¹. Ὁ Ἀριστοτέλης δηλαδὴ δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν πί-
στιν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ὅτι ὁ οὐρανὸς καὶ οἱ ἀστέρες εἶναι ὡς θεοί¹¹.
Καὶ πόσα (θαυμάσια καὶ διδακτικά) δὲν λέγει ὁ μέγας αὐτὸς φιλόσοφος περὶ
τῆς σκοπιμότητος, τὴν ὁποίαν βλέπει εἰς τὴν βαθμιαίαν πρόοδον καὶ ἀνά-

¹ Τίμ. 30 B. 46 D. Φιλ. 30 C.

² Περὶ οὐρ. 2, 11. 291 β 13. 1, 4 τέλ. Πολιτ. 1, 8. 1256 β 21.

³ Περὶ ζώων μορ. 4, 10, 687, 15, 12, 694α 15. Περὶ γεν. καὶ φθορ. 2, 10. 336, β, 27 κ. ᾤ.

⁴ Περὶ ζώων μορ. 1, 1. 639, β, 20.

⁵ Ἐνθ. ἄνωτ. 645, α 15 «Διὸ δεῖ μὴ δυσχεραίνειν παιδικῶς τὴν περὶ τῶν ἀτιμο-
τέρων ζώων ἐπίσκεψιν. Ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς φυσικοῖς ἔνεστί τι θαυμαστόν». Ἠθικ. 10, 2,
1173 α 4.

⁶ Φυσ. 2, 8. 198, β, 34. 199, β, 15. 23. Περὶ οὐρ. 2, 8. 289 β 26 κ. ᾤ.

⁷ Φυσ. 2, 8. 198, β, 32 κ. ἐξ. 8, 1. 252 α, 11. Μετὰ τὰ φυσ. 14, 3. 1090 α 16
κ. ἐξ. Περὶ οὐρ. 2, 8. 289 β 25. Περὶ ζώων γεν. 3, 10. 760 α 31.

⁸ Περὶ ζώων μορ. 1, 1. 641, β, 12.

⁹ Περὶ οὐρ. 1, 1. 280 β 6 κ. ἐξ. Αὐτόθι 12. 282 α 23 κ. ἐξ.

¹⁰ Ἠθικ. N. 6, 7. 1141, α, 34. Περὶ οὐρ. 1, 2. 9, α, 30. β, 14. Περὶ ζώων μορ.
1, 5, ἀρχ.

¹¹ Μετὰ τὰ φυσ. 12. 8. 1074, α, 38 κ. ἐξ.

πτυξιν, εἰς τὴν βαθμολογικὴν σειρὰν τῶν ἐμψύχων ἀπὸ τῶν φυτῶν μέχρι τοῦ ἀνθρώπου; Πανταχοῦ βλέπει νόμους καὶ ἀναλογίας¹, ἀναλογίας ἐπεκτεινομένας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνόργανα². Ἐν συντομίᾳ δύναται τις νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὅτι οὐδεὶς φιλόσοφος οὔτε ἀρχαῖος οὔτε νεώτερος ἐθαύμασε καὶ ἐξῆρε τόσον τὴν τάξιν καὶ ἀρμονίαν τοῦ κόσμου, ὅσον ὁ Ἀριστοτέλης· καὶ ἦτο ἐπόμενον, διότι οὐδεὶς ἐμελέτησε οὐδὲ εἰσέδυσσε τόσον εἰς τὴν οὐσίαν τῆς φύσεως, ὅσον ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς πολλῶν διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν πασῶν τῶν ἐπιστημῶν.

Καὶ οἱ Στωϊκοὶ ἠκολούθησαν συμφωνοῦντες. Ἐδίδαξαν τὴν ἐνότητα καὶ τελειότητα τοῦ κόσμου, τὴν ἀλληλουχίαν πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου, τὴν συμπάθειαν τῶν ἐπιγείων καὶ οὐρανίων³. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς τελειότητος τοῦ κόσμου ἐπεκαλοῦντο ὄχι μόνον τὸν διοικοῦντα πάντα Λόγον ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν σκοπιμότητα ἐκείνου. Τὸ κάλλος τοῦ κόσμου μαρτυρεῖ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἀστέρων, ὡς καὶ ἡ χάρις τῶν ἐπὶ μέρους δημιουργημάτων⁴. Ὄριζον δὲ τὸν κόσμον ὡς «Σύστημα ἐκ τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἔνεκα τούτων γεγονότων»⁵.

Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὸν Πλωτῖνον ὁ κόσμος, ὡς τὸ ἔργον καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ψυχῆς, εἶναι κατ' ἀνάγκην ὡραῖος καὶ τέλειος, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου παρίσταται ὡς σκιῶδες ἀπείκασμα τοῦ ὄντως ὄντος, ὡς σκιερὰ χώρα, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ νὰ ἀπαλλαγῇ⁶. Πάντα διέπει ἀρμονία καὶ διακοσμεῖ ἕκαστα χάριν τοῦ ὅλου· προορίζει τὴν λειτουργίαν τοῦ κόσμου καὶ συνάπτει τὰ πολλὰ εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ⁷. Ὁ κόσμος, ὡς πλήρης τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, εἶναι «ἐννουν καὶ εὐδαιμον ὄν»,⁸ ἐμψυχος ὀργανισμός, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη εἶναι ἐπίσης ὀργανισμοί⁹. Τὰ ὄντα δηλαδὴ πάντα εἶναι τρόπον τινὰ μέλη ἐνὸς ὅλου, ὑπάρχουσι χάριν

¹ Μετὰ τὰ φυσ. 9, 6. 1048, β. 7. Ἡθικ. Ν. 5, 6. 1131, α, 31, β, 12. 1132, α, 1. Περὶ γεν. καὶ φθορ. 2, 6. 333, α, 26 κ. ἐξ. Περὶ ζῳῶν μορ. 1, 4. 644, β, 11. 5, 645, β, 9.

² Περὶ ζῳῶν μορ. 1, 4. 644, α, 14. 5, 645, β, 4.

³ Ἐπικτ. Διατρ. 1, 14, 2. Μ. Αὐρηλ. 6, 38. Σεξτ. π. μαθημ. 9, 79.

⁴ Ψ. Πλουτ. Ἀρεσκ. φιλοσ. 1, 6. Πλουτ. Π. στωϊκ. ἐναντ. 21, 3. Μ. Αὐρηλ. 3, 2.

⁵ Στοβ. Ἐκλ. 1, 444. Τοῦ κόσμου ὁ σκοπὸς εὐρίσκεται ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κόσμῳ, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ὁ προορισμὸς εἶναι ἡ θεωρία καὶ μίμησις τοῦ κόσμου. Cic. N. D, 2, 14, 28. 37.

⁶ Ἐγν. 3, 6, 7. 6, 4, 2.

⁷ Αὐτ. 3, 2, 1. Περβλ. 2, 9, 9, 4, 3, 16 κ. ἄ.

⁸ Αὐτ. 4, 4, 36. 4, 8, 1. 5, 1, 2.

⁹ Αὐτ. 4, 4, 32.

τοῦ ὅλου καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν τελειότητα αὐτοῦ¹. Εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ ὅλου, τοῦ σύμπαντος, ὑπάρχει ἀλληλουχία. Ἐκ τῆς ἀλληλουχίας δὲ ταύτης καὶ συμφωνίας τῶν μερῶν πρὸς ἀλλήλα προέρχεται ἡ τοῦ σύμπαντος τελειότης καὶ τὸ κάλλος, χάριν τῶν ὁποίων ὁ Πλωτῖνος καταπολεμεῖ τοὺς Γνωστικούς. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος, παρὰ τινὰς ἀντιθέσεις, εἶναι τέλειος, ὅσον εἶναι δυνατόν εἰς ὑλικὸν κόσμον· εἶναι πάγκαλον καὶ αὐταρκες ὅλον, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἔχουν μεγίστην πρὸς ἀλλήλα συμφωνίαν².

Δὲν ἔχουν διάφορον γνώμην καὶ οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι, ἔξ ὧν ἀρκούμεθα νὰ μνημονεύσωμεν δύο, τὸν Leibniz καὶ τὸν Hegel. Τοῦ πρώτου τὸ σύστημα καλεῖται δικαίως «Σύστημα τῆς προδιατεταγμένης ἀρμονίας», διότι ἐξαίρει τὴν τάξιν καὶ ἀρμονίαν τοῦ σύμπαντος. Ὁ δὲ δεύτερος ἀποφαινεται ὅτι ἡ φύσις εἶναι διάφορος μορφή τῆς Ἰδέας, εἶναί τι ὅλως θεῖον. Ἡ ἑναρμόνιος διάταξις πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου εἶναι κατὰ λόγον καθωρισμένη καὶ τοιαύτη, ὁποία ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη.

Ἀλλὰ καὶ πᾶς τὸν κοινὸν νοῦν ἔχων ἄνθρωπος, πᾶς ἄνθρωπος μάλιστα μὲ θρησκευτικὸν συναίσθημα, βλέπει ἔξω ἀρμονίαν καὶ τάξιν καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀνυψοῦται αὐτομάτως εἰς τὸν ἀπειρον τοῦ κόσμου Δημιουργόν. «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας», ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμωδός.—“Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ Σὺ ἐθεμελίωσας—. Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλει τὸ στερέωμα—. “Ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν».

Ὅχι μόνον ὁ ὑγιὴς νοῦς ἀναγνωρίζει καὶ ὁ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος ὁμολογεῖ ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νεωτέρα, βεβαιοῖ ὅτι εἰς τὴν φύσιν καὶ μάλιστα τὴν ἀνόργανον κρατεῖ ἡ ἐντελέχεια καὶ ἄρα ἡ σκοπιμότης. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ ἐρευνηταὶ τῆς φύσεως, οἱ φυσικοὶ καὶ οἱ ἀστρονόμοι, ἐξαίρουν τὴν σκοπιμότητα, τὴν τάξιν καὶ ἀρμονίαν τοῦ κόσμου καὶ ἀναπέμπουν αἴνους εἰς τὸν Δημιουργόν αὐτῆς. Καὶ ποῖος μέγας φυσιοδίφης παραλείπει νὰ ἐξάρῃ τὴν ἑναρμόνιον ἀλληλουχίαν καὶ θαυμαστὴν διάταξιν τοῦ σύμπαντος; Καὶ ποῖοι ἄλλοι περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἀνιχνευτὰς τῶν οὐρανίων καὶ φυσικῶν φαινομένων ἐξυμνοῦν τὸ μεγαλεῖον τοῦ κοσμοποιοῦ θεοῦ; Ἴσως εἰς τοῦτο ὑπερβάλλουν καὶ αὐτοὺς τοὺς εὐσεβεῖς θεολόγους, διὰ τὸν εὐνόητον λόγον ὅτι γνωρίζουν καλύτερον παντὸς ἄλλου καὶ ἐν λεπτομερείαις τὴν ἀρμονί-

¹ Αὐτ. 2, 3, 18. 4, 4, 36.

² Αὐτ. 3, 2, 3.

κὴν διάταξιν τῶν μερῶν τοῦ σύμπαντος πρὸς συντέλειαν τοῦ ἀνεφίκτου μεγαλοουργήματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται κόσμος¹.

Διαφωνεῖ ὅμως εἰς ταῦτα ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συστήματος φιλοσοφικῆς ἠθικῆς καὶ εἰς πείσμα τῶν μεγάλων φιλοσόφων, τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων, τῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἀστρονόμων καὶ εἰς πείσμα αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ νοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει τὴν σκοπιμότητα καὶ τάξιν τοῦ κόσμου, αὐτὸς ἐπιμένει ὅτι εἰς τὴν φύσιν «δὲν ὑπάρχει οὔτε σκοπὸς οὔτε ἀξίαι», «μέσα στὴ φύσιν ὑπάρχει ἓνα αἰώνιο ἔρχεσθαι καὶ ἀπέρχεσθαι, γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι, δίχως κατεύθυνση καὶ δίχως ἀξιολόγησις». Ἔστω· εἰς τὴν φύσιν κρατεῖ αἰώνιον γίνεσθαι, αἰωνία ῥοή καὶ μεταβολή. Ἄλλὰ τότε πῶς ἐρμηνεύεται ἡ «νομοτέλεια», περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ ἴδιος ἀλλαχοῦ; «Μέσα στὴν πρώτη (τ. ἔ. τὴν φύσιν) ὑπάρχει νομοτέλεια καὶ ἀναγκαιότητα» (σ. 68). Ὅπου δὲν ὑπάρχει «κατεύθυνση καὶ ἀξιολόγησις» ἀλλὰ μόνον ῥοή καὶ φθορά, «ἔρχεσθαι καὶ ἀπέρχεσθαι» πῶς εἶναι δυνατὸν ἐκεῖ νὰ «ὑπάρχη νομοτέλεια»; Εἶναι ταῦτα συμβιβαστὰ καὶ λογικά;

Γ'. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΑΙ, ΗΘΙΚΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑΙ ΑΠΟΦΑΝΣΕΙΣ

Σελ. 28. «Ἔτσι μπορούμε δίχως ἐπιφύλαξη νὰ εἰποῦμε ὅτι μέσα στὸν ἄνθρωπο ἔρχεται ἡ πλάση σὲ γνώση τοῦ ἔργου της, γίνεται λόγος, ὅπου μέσα του ἐνώνεται ὁ ὑποκειμενικὸς μὲ τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον». Ἡ ῥῆσις εἶναι ἀκατανόητος, διότι εἶναι ἀσύντακτος. Ποῦ πηγαίνει ἐκεῖνο τὸ «γίνεται λόγος». Ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου μαντεύει τις τὸ κρυπτόμενον νόημα· ὅτι δηλαδὴ ἡ φύσις λαμβάνει γνῶσιν καὶ ἐπίγνωσιν ἑαυτῆς ἐν τῷ ἄνθρωπῳ. Τὸ πρᾶγμα διασαφηνίζεται ἀπὸ ἄλλας ἐκφράσεις κατωτέρω· «Μέσα στὸν ἄνθρωπο δὲν λαβαίνει μόνον ὁ κόσμος, τὸ σύμπαν εἶδησις γιὰ τὸ εἶναι του ἀλλὰ λαβαίνει καὶ συνείδησις γιὰ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς...», (σ. 112). «Μέσα σ' αὐτὸν τὸν αὐτοσυνείδητο μικρόκοσμον τῆς ἐλευθερίας, τὸ σύμπαν, ὁ ἀσύνειδος (sic) μακρόκοσμος ἔρχεται στὸ σκοπὸν του, γνωρίζει καὶ βλέπει ὅλο του τὸ εἶναι». Ὅτι ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει ἐπίγνωσιν τῆς φύσεως, μαρτυρεῖ ἡ αὐτοσυνείδησις. Ἄλλ' ὅτι ἡ φύσις, «ἡ πλάση» λαμβάνει ἐπίγνωσιν ἑαυτῆς ἐν τῷ ἄνθρωπῳ, τοῦτο εἶναι ἀφόρητος παραλογισμὸς καὶ συγχρόνως καταφανὴς δογματισμὸς. Καὶ εἶναι μὲν ἀλη-

¹ Θεολόγος σύγχρονος, ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ εὐφραδεστάτων, ἐν βιβλίῳ ἐπιγραφομένῳ «Μεταξὺ τῶν δύο πολέμων» παρατηρεῖ ὀρθῶς (Πρόλογος δ') «Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος δὲν ἰσχύει μόνον εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἠθικόν· ὁρισμένα αἰτία ἔχουν ἀφευκτὰ ὠρισμένα ἀποτελέσματα».